

माझा प्रवास

विष्णुपंत गोडसे
(विष्णुभट गोडसे वरसईकर)

समन्वय प्रकाशन, कोल्हापूर

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रीब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.

माझा प्रवास : विष्णुपंत गोडसे

© सुरक्षित

प्रकाशक

समन्वय प्रकाशन

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.

प्रमुख वितरक

अजब डिस्ट्रिब्युटर्स

६७८-ई, निदान हॉस्पिटलसमोर,
शाहूपुरी, २ री गल्ली, कोल्हापूर.
मोबा. नं.: ९४२२४२१५०२

अक्षरजुळणी

रावजी देसाई

मुखपृष्ठ

चित्रमित्र पब्लिसिटी, कोल्हापूर.

मुद्रक

ॐकार मुद्रणालय, उद्यमनगर, कोल्हापूर.

आवृत्ती

जानेवारी, २०१३

किंमत

रुपये १६०/-

अनुक्रमणिका

भाग १ ला : प्रास्ताविक

विष्णुपंतांचे वडील व मातोश्री - बालपण - विद्यार्जनास प्रारंभ व विवाह - हरिपंत व कृष्णाबाई यांचे विवाह - जणूं राम, लक्ष्मण, भरत - बायजाबाई शिंदे यांजकडे सर्वतोमुख यज्ञ - देशाटनाचा संकल्प व त्यांतील अडचणी - वडिलांचा उपदेश - अखेर प्रयाणाचा दिवस उगवला - घरच्या मंडळींचा प्रेमळ निरोप - फाल्गुन वद्य ५ शके १७७८.

पृष्ठ ७ ते १८

भाग २ रा : वाघोलीहून पुढें

यजुर्वेदी ब्राह्मणास सर्पदंश - रम्य सातपुडा - क्रांतीची चाहूल - काडतूस प्रकरण - ती जूनची दहा तारीख - महूची छावणी पेटविली - उज्जनी तर गांठली - विष्णुपंत जोशी यांचे बिऱ्हाडी - धारानगरचे राजे पवार - राजेसाहेबांचे उत्तरक्रियेचे वेळचा दानधर्म - ग्वाल्हेरीस बायजाबाई शिंदे यांची भेट.

पृष्ठ १९ ते ३४

भाग ३ रा - झासीवालीचें बालपण

गंगाधर बाबा - छबेलीचें लग्न - झाशीस प्रयाण - तात्या टोपी - गुलसराईचे केशवराव यांच्याशी युद्ध व अटक - तात्यांनी कानपूर सर केलें - आगबोट प्रकरण - कानपूरची लढाई - श्रीमंतांचे लखनौकडे प्रयाण - श्रीमंतांचे व स्त्रियांचे हाल - ब्रह्मावर्ती कत्तल व लूटमार - सरस्वतीबाईचें स्मारक उध्वस्त केलें - तात्या टोपीने कालपी सर केली - झासीस मांडवगणे यांचे बिऱ्हाडी.

पृष्ठ ३५ ते ५८

भाग ४ था : झासी वर्णन

मोरोपंत तांबे यांची भेट - दत्तक प्रकरण - गोऱ्या बायकांस आश्रय - काम्य ग्रहयज्ञ - दानशूर लक्ष्मीबाई - बाईसाहेबांची दिनचर्या - नारायण शास्त्रीबाबांची गोष्ट - झासीवालीची अश्वपरीक्षा - दानशूर बाईसाहेबांचा स्नानविधी - झाशीत नाटक मंडळी - बाणपूरचे राजास फितुरीचा सुगावा - झासीवर चाल - तिसरे दिवशी - आठवें दिवशी - अकराव्या दिवशी - फितुरीमुळे शौर्याचा निरुपाय - दुलाजीसिंग परदेशी - दीन झासी - इंग्रजांची फळी फोडून कालपीस प्रयाण - बंड्यांतील भीषण दुपार - सर्वत्र लूटमार आणि कत्तल - हालांना सीमा राहिली नाही - मोरोपंत तांबे यांना फाशी.

पृष्ठ ५९ ते १०४

भाग ५ वा : कालपीचे मार्गावर

चित्रकूटाचें वाटेवर - श्रीमंतांस भेटीचें आमंत्रण व कैद - गुजराथी सावकार - काकांस लूक लागली - श्रीमंतांनी ग्वाल्हेर सर केलें - मला नारुने पछाडलें - श्रीमंतांनी बुंदीकोट सर केलें - नवें संकट - श्रीमंतांवर नर्मदेची कृपा.

पृष्ठ १०५ ते १३८

भाग ६ वा : बिलसियास तुलापुरुष दान

नैमिषारण्यांत - अयोध्यानगरींत - वानरांचा उपद्रव - अयोध्येविषयी एक कथा - लखनौ शहरी - हिंगणे यांचे सोबतीने काशीक्षेत्री.

पृष्ठ १३९ ते १५५

परिशिष्ट

गंगेची कावड - ग्वाल्हेरचे मार्गावर - पुनः एकदा झाशीस - नवे संकट व त्यातून सुटका - सत्त्व परीक्षा - नेमावर क्षेत्री - सप्तशृंगास - मातापितरांची भेट.

पृष्ठ १५६ ते १६८

भाग १ ला

प्रास्ताविक

विष्णुपंतांचे वडील व मातोश्री

आलीबाग जिल्ह्यात, पेण तालुक्यात वरसई म्हणोन डोंगरनजीक नदीकाठी गांव आहे. त्या गांवात स्वयंभू सीवालय आहे. ब्राह्मण वस्ती पाऊणसे घर आहे. गांवची रीत क्षेत्रासारखी आहे. बहुदा या गांवचे लोक सर्व विचारी असून विद्येचे व बुद्धीचे कामांत हुषार आहेत. या गांवी चितपावन जातीचे गोडसे यांचे कुल आहे. गोडसे हे ऋग्वेदी, शांडिल्य गोत्री बहुत प्राचीन राहणारे. त्या कुलांत माझा जन्म. तीर्थरूपांचे नांव बाळकृष्ण व मातोश्री राधाबाई या नावांची. माझे नांव विष्णुभट. कनिष्ठ बंधु हरिपंत व धोंडभट व भगिनी कृष्णाबाई असी आम्ही आपत्ये आसता, आमचे चुलते केशव भट व रामभट. हे सर्व माझे घराणे विद्वानांचे आहे. फक्त तीर्थरूप मात्र गृहस्त होते. ते लहानपणापासून श्रीमंत बाजीराव पेशवे यांचे अमलात विंचूरकर सरदार यांचे पदरी होते. मराठे यांचे राज्याचा भर समाप्त जाहाल्यावर, श्रीमंत पुणे सोडून हिंदुस्थानात जाण्याचे इराद्याने फौजेसु ॥ जात असता तीर्थरूप नर्मदा गंगेपर्यंत गेले. तो प्रकृति फार अशक्त होऊन ज्वर येऊ लागल्याकारणाने शके १७३९ साली वरसईस येऊन पोचले. आणि त्याणी असा नियम केला की, आता सरकारी नोकरी करणे नाही, जे प्राप्त होईल त्यात निर्वाह करून येथेच स्नानसंध्यादि पुण्य कर्मे करून वय नेऊ असा विचार करून राहिले. त्यांचा रोजक्रम असा चालत होता. मोठे पाहाटेस उठोन शौचविधी करून, स्नान प्रातःकाळीं जाहाल्यावर संध्या जपादि करून रुद्रैकादशीपूर्वक श्रीची पूजा नऊ वाजता समाप्त करून, मध्ये येक कलाख श्रीभागवत किंवा उपनिषद् भागाचा विचार जाहाल्यावर स्वयंभू सिवस्थानी जाऊन पूजा करून घरी येऊन पंचमहायज्ञ करून भोजन जाहाल्यावर पवमान व विष्णुमूक्तादि पठण करून श्रीभगवद्गीता अष्टादश अध्याये आवृत्तिचा नेम होता.

सायंकाळी चार वाजल्यावर बेलतुळसी, फुलें वगैरे आणण्याचा उद्योग करीत असत. रात्रौ संध्यादि देवपूजा जाहाल्यावर वेदान्तशास्त्रावलोकन करून निद्रिस्त व्हावें. त्याप्रमाणे सर्व काळ घालवीत असत व माझी मातोश्री माहा साध्वी पतिव्रता तीर्थरूपास अनुकूल असोन शेवेत रात्रंदिवस तत्पर असावे.

बालपण

पुढे आमचे जन्म जाहाले. भिक्षुकी घराणे असल्यामुळे यजमानाकडून उत्पन्न होई त्यात व घरची सेते होती त्या उत्पन्नानी निर्वाह होत असे. तो वडील चुलते त्यांचे मनात विभक्त व्हावे, असे आल्यावरून त्रिवर्ग बंधु विभक्त जाहाले. माझा जन्म शके १७४९ श्रावण मासचा आहे. विभक्त जाहल्याचा शके १७६० मार्गशीर्ष मासी जाहाले. ते समई माझे वय दाहा वर्षाचे होते. विभक्त जाहाल्यावर खर्चवेचाच्या सर्व अडचणी पडू लागल्या. खऱ्या गरीबीने तर मालाच घातली. तीर्थरूप गृहस्त आम्ही मुले लहान, भिक्षुकीचे उत्पन्न मुळीच नाही. फक्त सेताचे उत्पन्नावर उपजीविका बराबर होईनासी जाहाली. तरी तीर्थरूपानी स्नानसंध्यादिकाचा लोप केला नाही. तीर्थरूपास लीलावती ग्रंथ चांगला माहीत होता. गृहस्त असल्यामुळे भिक्षुकी बौ । परान्नादि वर्ज्य केले होते. परंतु मजला लिहिणे चांगले सांगत असत. बाळबद व मोडी लिहिणे व वाचणे, गुणाकार, भागाकार व व्याजाचे वगैरे हिशोबात तयार केले. घरचे लिहिणे व्यवस्थेसीर, सिलकबंद वगैरे लिहिण्याची समजूत चांगली करून दिली, तों माझे वय दाहा आकराचे झाले. पुढे कोठेतरी बाहेर मजला ठेऊन सरकारी नोकरी लावून द्यावी तों वडील चुलते केशवभट हे रात्रौ तीर्थरूपाजवळ बसून असा निश्चय केला की ; गावीं परगावी आपले यजमान वीस बावीस घरे आहेत. आणि आपल्यापासी मुलगे तूर्त हेच आहेत. मजला तर मुलगा नाही. रामभट यांचे कुटुंब कैलासवासी जाहाल्या कारणाने ब्रह्मावर्तास गेले. तेथे श्रीमंत यांजकडे होमशालेकडे ऋत्विज्य आहेत. पुढे अर्थ संपादन करून लग्न होऊन संतती होणार. आमचे वय जाहाले. त्यापेक्षा यजमानास कुलगुरू नाही असे होणार. असे जाहाल्यानी आपले कुळास हे कर्म उचित नाही. त्यापेक्षा आम्ही दोन सोबती मिळऊन मुहूर्त पाहून संविता सांगण्यास आरंभ करितो. मुलास गृहस्त करून रोजगार करऊन द्रव्य विशेष मिळवून उपभोग करणे बरे वाटत नाही. मुलगा विद्वान होऊन यजमानकृत्य पाहून जे द्रव्य प्राप्त होईल त्यातच निर्वाह करील हे फार चांगले. आपला ब्राह्मणपणाचा आचार सोडून

राजाची चाकरी करणे हे आपल्या उपयोगी नाही. इत्यादि उभयतांचा संवाद होऊन पढण्याबौ । विचार ठरला. नंतर सोबत्यांची व्यवस्था लाऊन संवितेस आरंभ केला. धाकटा बंधु हरिपंत याचा व्रतबंध होऊन स्नानसंध्या, रुद्रपवमान, श्रावणी वगैरे जें ब्रह्मकर्मास आवश्यक लागते तेवढेच पढोन लिहिण्याचा क्रम सुरू ठेवला. संविता ब्राह्मणपदे समाप्त होणार, तों शके १७६८ ज्येष्ठ मासी विद्या सांगणारे केशवभट तात्या हे स्वर्गवासी जाहाले. रामभट हे चुलते हिंदुस्थानात राहून त्याणी आपला विवाह केला. ईश्वर इच्छेने ते समई वीस मणाचे भाताचे खंडीस रु ।। नऊ दहाप्रो । दर जाहाला. सर्व जीनस अति स्वस्त होत गेले. तीर्थरूप तर सदासर्वदा आपले कर्मात होते. मग पैसा मिळण्यास वाटच नाही. आणि आम्हीही वयाने मोठे जाहालो. तथापि बालबध घराणे व तीर्थरूपांचे व मातोश्रींचे वर्तन पाहून लोकांच्या मुली सांगोन यावयास लागल्या. परंतु तीर्थरूप आम्हांस कर्तव्य नाही म्हणोन सांगत असत. याचे कारण गरिबी फार. जवळ पैसा नाही व सावकारी रु ।। देण्यास कोणी नाही. गहाण सेते द्यावी तर भातास दर नसल्यामुळे उपाय नाही. मजला समजूत चांगली आल्यावर, वडील चुलते निवर्तल्यावर यजमानाकडे काही याज्ञिक जाहाल्यास स्वता मजला चालविण्याचे ज्ञान नाही हे मनांत येऊन वरसई गांवातच वेदशास्त्रसंपन्न विनायक जोसी शास्त्री फार समर्थ ब्राह्मण वेदशास्त्र निपुण, काही ज्योतिष भागही आवगत व याज्ञिक तर सूत्रवृत्ति भाष्यांत निस्नात कुंडमंडपपर्यंत संपविलेले असे राहात होते. त्याजकडे जाऊन विनयपूर्वक नमस्कार करून विनंती केली. ती. शास्त्रीबाबा आमचे चुलते केशवभट तात्या कैलासवासी जाहाले, आतां आमचे घरात यजमान कृत्ये चालविणारा कोणी नसल्यामुळे हरवक्त अडचणी येतात व येणार. यास्तव माझी प्रार्थनापूर्वक विज्ञप्ति असी आहे की, मी काही वेद व गृहस्तपणाची विद्या केली आहे. व सूत्र पढलो आहे व बाळबद आक्षर बरेच असोन वाचनहि चांगले आहे. याखेरीज आपण सांगाल तें पढून तयार करीन. परंतु धर्मशास्त्राचे भाग काही समजले पाहिजेत. याज्ञिक तर तयार जाहाले पाहिजे. यास्तव आपल्यास प्रांतात लोक मान्य करितात तसी मान्यता येऊन विद्या जाहाली पाहिजे. याज्ञिकाची विद्या खरी गुरुची कृपा होईल तरच विद्यार्थ्यास लौकर येईल. यास्तव आपण पुत्रा । मजवर प्रेम ठेऊन सांगण्याचे कबूल कराल तर मी ही विद्या करणार आहे. वेदास आवृत्ति मात्र करणार. पुढे वेदाचे काम पढण्याचे बंद करणार. आपण मेहेरबानीने निष्कपटपणे अध्ययन सांगितले पाहिजे, असी विनंती करिताच जोसीबाबा फार आनंदीत होऊन असे सांगितले की, मजला जे विषय

कळले आहेत ते अध्ययन निष्कपटपणे आम्ही सांगू, परंतु थोडी व्युत्पत्ति तयार केली पाहिजे. केवळ वैदिक लोक चालवितात तशी ही विद्या उपयोग नाही. आम्हापासीं पढावयाचे असल्यास आमचे नांव होईल तें केले पाहिजे वगैरे त्यांची बोलणी ऐकून त्याणी सांगितलेले सर्व विचार कबूल करून मुहूर्त पाहून रूपावळीस आरंभ केला.

विद्यार्जनास प्रारंभ व विवाह

पुढे क्रमाने समासचक्र व आमराची कांडे म्हणोन, रघूचे काव्यास आरंभ केला व प्रयोगरत्न म्हणजे नारायण भटी प्रथम परिभाषेपासून पढावयांस आरंभ केला. ज्योतिषपैकी मुहूर्तमार्तेड ग्रंथास आरंभही केला. विद्याभ्यास सुरू जाहाल्यावर रात्र-दिवस तोच घोष चालविला होता. शास्त्री बाबांचे डोळे फार आशक्त, सबब धर्म शास्त्रांचे ग्रंथही मी वाचून त्याणी श्रवण करावे. फावले वेळेस निर्णयसिंधु व मयुख, प्रयोग पारिजात, स्मृत्यर्थ सारादि ग्रंथ पाहण्याचा क्रम ठेविला होता. आणि यजमानाकडे जे याज्ञिक होत गेले ते ते प्रयोग शास्त्रीबाबांचे समक्ष चालवू लागलो. तो दोन वर्षांनी सर्वास माहीत होऊन लागलीच विवाह जाहाला. विवाहास खर्च बो। रुपये लागले ते सर्व कर्ज घेतले. मजला समजून आल्यापासून गरिबीने तर माला घातली. मागील दारी पुढील दारी तर दरिद्र फुगड्या घालीत होते. तथापि लोकांचे रुपये कर्जाऊ घेतले नाही. कार्यामुळे घ्यावे लागले.

हरिपंत व कृष्णाबाई यांचे विवाह

चिरंजीव हरिपंत कनिष्ठ बंधु हा कारकुनीचे विद्येत तीर्थरूपाप्रमाणे जाहला. दोन्ही अक्षरे अति उत्तम व समजूत व व्यवहारज्ञान अति सुरेख जाहले. परीक्षेकरिता दोन वर्षे ठाणे जिल्ह्यांत आला. परंतु परीक्षा पास न झाल्याकारणाने पेणेस सावकारी चाकरी सालाचे रुपये पन्नास खेरीज भोजनखर्च पतकरून राहिला. त्याचे गुण अति उत्तम व व्यवहारात चूक नाही. निस्पृह स्थितीत असे. या कारणाने त्या यजमानाची मर्जी अति बसली. तोही अति विश्वासाने काम करित असे. यजमानाने त्याजकडे मुखत्यारी असी दिल्ली होती की, एकादे समयी एकादे कुलास १०० रुपये पर्यंत सूटही यजमान नसता द्यावी. एकाद ठिकाणी घेणे जाहल्यास जास्त करारो। व्याज आकार करून १०० पर्यंत रुपये घेतहि असे. याप्रमाणे बुद्धीचे योगाने लौकिकास चांगला आल्यामुळे, मुलगी

सांगोन येऊन त्याचेहि लग्न जाहाले. ते समयी कर्जाऊ रुपये काढून लग्न केले. धाकटा बंधू धोंडभट हा पढावयास घातला होता. तो अति बुद्धीमान त्याणे संवितेचा आध्याय ११ आकरा संधानी गुरुजीस पाठ म्हणोन दाखवावा याप्रमाणे बुद्धीचा योग होता. पुढे थोडेच दिवसानी भगिनी कृणाबाई इचे लग्न जाहाले. त्या लग्नास रु ॥ लोकांचे कर्जच घ्यावे लागले. वडिलांचे पुण्याईने प्रांतांत लौकिक चांगले रीतीने संपादित जाहाला. याजमुळे पहिपाव्हणा वगैरे जास्त पडू लागला व गांव संबंधीची किंवा कोणतीहि बाब आली तरी पैशाची झीज सोसून शरीर मेहनत करून लौकिकाची कामे करत गेलो. तिघेहि थोडे थोडे मिळविणारे जाहालो. परंतु खर्चही जास्त होत चालला. या कार्यावर कार्ये येऊं लागल्यामुळे कर्जाशिवाय उपाय चालत नाहीसा जाहला. उत्तम लौकिकामुळे काही कारणानी रु ॥ लागल्यास सावकार लोक बिनहरकत खतपत्र नसता पांच-पांचसे रु ॥ देत असत. पत असल्यामुळे लोकांस कर्ज आहे असे समजण्यांत आले नाही.

जणू राम, लक्ष्मण, भरत

धोंडभट हा अति बुद्धीमान. पढण्याचे काम बहुतेक संपवीत आला. क्रम पढावयास लागला, तो व्युत्पत्ती म्हणावी असे त्याचे मनात आल्यावरून व्युत्पत्ति चांगली पदू लागला व कविताही चांगली करू लागला. त्यासहि मुलगी सांगोन येऊन लग्न जाहाले. चांगले लौकिकास आल्यामुळे या लग्नास खर्च बराच जाहला. खर्चास ऐवज सर्व कर्जाऊ घेणे प्राप्त जाहाला. धोंडभट हा दोघांपेक्षा बहुत लहान असे. परंतु त्याचे बुद्धीबळ आम्हापेक्षा जास्त असे. जी विद्या व कला पाहिली ती साध्य करण्यास वेळ लागत नसे. आमचे बंधुत्व अतीच चांगले होते. लहानपणापासूनच कधीहि फाट कोणत्याच कामात पडला नाही. लहानपणी गरिबी फार असल्यामुळे काही करणे जाहाल्यास सर्वांचे विचारे ते काम करीत असू. पुढे आमच्या स्त्रिया मोठ्या जाहाल्यावर घरात कमजास्त घरोटी संबंधी काही एक गोष्ट जास्त उणी जाहल्यास रात्रौ आम्हापासी बायकांनी सांगितली असता आम्ही दुसरे दिवशी ती ॥ मातोश्रीचे समक्ष ती गोष्ट काढून त्याचा फाड जेव्हाचे तेव्हा दोनचार वेळा केल्यामुळे, पुनः बायका आम्हापासी फाट पडण्याबाबत बोलत नाहीशा जाहाल्या व त्याहि मोठे कुलीन घराण्यातल्या असल्यामुळे लौकिकांनी चांगले रीतीने सासूसासऱ्याची सेवा करून त्यांचे आज्ञेने वागत असत. कधी बाहेरचा कोणी गृहस्त पाव्हणा घरी येऊन आठ दिवस राहून जाऊ लागला म्हणजे चौकसी करत असे की,

चौघी बायका घरात व एक मातोश्री आशा आहेत, परंतु यांत सासुरवासिणी किती व माहेरवासिणी किती हे त्यास समजू नये. चौघीही बहिणीच आहेत की काय अशा घरातील बायका येकविचारे व आम्हास अनुकूल होत्या. आमचे बंधुत्वास उपमा श्रीराम, भरत, लक्ष्मण यांचीच लोक देत होते. आमच्या मुंजी जाहाल्या नव्हत्या ते समयी शौचास दोघे मिळोन एक पात्र नेत असू. त्या प्रमाणे मोठे जाहालो तर तोच क्रम होता, असे म्हणणे प्राप्त आहे. बंधुत्वात अंतर कोठेच नाही. वस्त्रे सर्वांस घेणे ती मी बाजारातून आणावी, सर्वांनी मान्य करावी याप्रमाणे स्थिति होती. पुढे जेव्हा जेव्हा आम्ही बंधु रात्रौ बसावे तेव्हा लोकांचे कर्जाबाबत अतिशय काळजी करित जावी. परंतु कर्ज दूर होण्यास रस्ता नाही, ईश्वरइच्छेने कधी रिणमुक्त होऊ ते खरे.

बायजाबाई शिंदे यांजकडे सर्वतोमुख यज्ञ

पुढे महाशिवरात्रीचे सुमारास शहर पुणे येथे यजमानाकडे अनुष्ठान चालविण्यास गेलो होतो. तेथे असे ऐकण्यात आले की, हिंदुस्थानांत बायजाबाईसाहेब शिंदी ही अग्निहोत्री याजपासून सर्वतोमुख या नांवाचा यज्ञ मथुरेस करविणार. त्या यज्ञास एकंदर खर्च सात आठ लक्ष रु॥ धर्मादाय खर्च होणार. म्हणून बायजाबाईसाहेब यांचे आश्रित मंडळींची पत्रे पुणे, वाई व नाशिक या ठिकाणी विद्वान मंडळीस आली आहेत. असे समजताच चौकशी करून पाहिली तो, ती पत्रे दृष्टीस पडली आणि वरसईस येऊन पेणेहून हरिपंत यास बलावून आणून रात्रौ विचार करण्यास आरंभ केला.

देशाटनाचा संकल्प व त्यांतील अडचणी

त्या विचारांत असे ठरले की, हल्ली बायजाबाई साहेब याजपाशी वेदशास्त्रसंपन्न बाळकृष्ण भट भाऊ वैशंपायन हे दानाध्यक्ष आहेत. त्याजवर उत्तम प्रकारे लोभ सिंदे सरकारचा व बायजाबाईचा आहे. ते धर्मादायाचे कामांत मुखत्यार आहेत आणि ते आपले आप्त आहेत. तीर्थरूपांचा परिचय चांगला आहे, यास्तव तीर्थरूपांचे नांवाचे पत्र त्याजकडे पाठवावे. पत्रोत्तर आल्यावर विचार करणे तो करावा; असा विचार होताच पत्र लिहून पत्ता ग्वालेरीत चावडी बाजारात वेदशास्त्रसंपन्न भाऊसाहेब वैशंपायन दानाध्यक्ष यास प्रविष्ट व्हावा, असे लिहून रवाना करण्यास हरिपंत याजपाशी दिले. दुसरे दिवसी पेणेस डाकेत हरिपंत याणीं टाकिलें. तें पत्र ग्वाल्हेरीस जाऊन दानाध्यक्ष यास पोचले.